

ZÁKON O TÁBOROCH NÚTENEJ PRÁCE NA SLOVENSKU

MGR. MARTINA KOVALČÍKOVÁ – JUDR. DANA PERÚNOVÁ
PRÁVNICKÁ FAKULTA UPJŠ V KOŠICIACH
KATEDRA DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA

Abstrakt

Predložený článok podáva krátky exkurz k aplikácii vybraných ustanovení zákona č. 247/1948 Zb. na území Slovenska v rokoch 1948 – 1950. V úvodných riadkoch najskôr približuje atmosféru súvisiacu s prijímaním zákona. Ďalšie časti sa venujú rozboru ustanovení, ktoré upravovali otázku zaradovania osôb do táborov nútených prác, a taktiež tých s pracovnoprávnou povahou. Nakoľko uvedené ustanovenia zavádzali určitú formu nútenej práce, čo bolo často kritizované zo strany medzinárodného spoločenstva, obsahuje aj posúdenie rozpornosti týchto ustanovení s Dohovorom MOP č. 29 z roku 1930 o nútenej alebo povinnej práci.

KOVALČÍKOVÁ, Martina – PERÚNOVÁ, Dana. Zákon o táboroch nútenej práce na Slovensku. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 2, 2010, č. 3, s. 108 - 120.

Úvod

Ústava Československej republiky, známa ako Ústava 9. mája, deklarujúca „víťazstvo robotníckej triedy“, priznala v ustanovení § 26 všetkým občanom právo na prácu. Za súčasť tohto sociálneho práva, akýsi rub práva na prácu, zároveň vyhlásila v ustanovení § 32 i povinnosť každého občana „pracovať podľa svojich schopností a svojou prácou prispievať k prospechu celku“. Takto zakotvené právo na prácu malo nielen zdôrazniť na jednej strane povinnosť štátu zaistiť realizáciu práva na prácu a spravodlivú odmenu za ňu, ale na druhej strane aj samotný záujem štátu na tom, aby toto právo bolo účinne realizované, pretože na práci občanov stoja hospodárske základy každého štátneho zriadenia vytvárajúce zároveň materiálne predpoklady pre realizáciu ostatných základných práv a slobôd.¹ Na týchto základných premisách bol postavený zákon č. 247/1948 Sb. o táboroch nútenej práce (TNP) interpretovaný ako ústavný, t. j. plne v súlade s právnym poriadkom Československej ľudovodemokratickej republiky (ČSR), nástroj výchovy neprispôsobivých občanov k práci.

¹ Zárukou realizácie práva na prácu malo byť plánovité hospodárstvo. „... takže je-li jedním z cílů plánovitého hospodářství zajištění práva na práci, je na druhé straně jeho podmínkou pracovat.“ CHYSKÝ, J.: *Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovněprávního poměru*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1962, s. 185.

Príprava zákona o táboroch nútennej práce

Príprava zákona o TNP začala intenzívne v septembri 1948 ako súčasť politiky „ostrého kurzu proti reakcii“. Návrh zákona pripravovalo ministerstvo vnútra (MV). Osnova zákona zdôrazňovala výchovný charakter zaradenia, práca nemala mať charakter trestu a pracovné tábory sa označovali ako výchovné pracovné strediská, v ktorých pobyt nemal v žiadnom prípade predstavovať zostrenie či predĺženie už odpykaného trestu. Napriek potvrdeniu tejto línie uznesením vlády z 30. septembra 1948, ktoré malo byť smernicou pre úpravu pôvodného znenia osnovy, MV pristúpilo k zmene štruktúry osnovy tak, „aby v zákone byl oslaben uvažovaný dôraz na výchovný charakter pobytu a naopak zdôraznil, že jde o ‚nucenou práci‘. Proto místo pracovních středisek půjde o tábory nucené práce.“² Do TNP mali byť zaradovaní tí, ktorí sa vyhýbali práci, tak aj osoby odsúdené po odpykaní trestu. Hoci spory o charakter TNP pokračovali, toto ostrejšie poňatie zákona navrhnuté MV bolo vo vláde schválené.³

Konečná verzia zákona č. 247/1948 Sb. o TNP⁴ bola prijatá v Národnom zhromaždení republiky Československej 25. októbra 1948 s účinnosťou a platnosťou od 17. novembra 1948. Zmyslom zaradovania osôb do TNP bolo podľa znenia zákona s odvolaním sa na § 32 Ústavy, „aby osoby, uvedené v § 2, mohli byť vychované pre prácu ako občiansku povinnosť a aby mohla byť využitá ich pracovná schopnosť v prospech celku,“ a to za účelom „splnenia jednotného hospodárskeho plánu“.

² KAPLAN, K.: Tábor nucené práce v Československu 1948-1954. In *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 1992, sv. 3., s. 83.

³ K procesu schvaľovania zákona o TNP bližšie pozri: KAPLAN, ref. 2, s. 79 - 84.

⁴ Zákon 247/1948 Sb. zrušil nariadenie Slovenskej národnej rady zo dňa 23. marca 1948, č. 7 Sb. n. SNR., o zriadení pracovných útvarov, a vykonávacie nariadenie Zboru povereníkov zo dňa 23. apríla 1948, č. 18 Sb. n. SNR., k nariadeniu o zriadení pracovných útvarov. Pracovné útvary, zriadené podľa týchto predpisov, sa premenili na TNP.

Osoby zaradované do tábora nútenej práce

Do TNP⁵ boli podľa zákona č. 247/1948 Sb. o TNP, od troch mesiacov do dvoch rokov⁶, zaradované:

1. osoby, ktoré sú staršie ako 18 rokov, neprekročili 60 rokov a sú telesne a duševne spôsobilé, ale práci sa vyhýbajú alebo ohrozujú výstavbu ľudovodemokratického zariadenia alebo hospodársky život, najmä verejné zásobovanie, a osoby, ktoré im to umožňujú (§ 2 ods. 1 písm. a)
2. po odpykaní trestu osoby právoplatne odsúdené pre niektorý z činov, uvedených v zákone č. 231/1948 Sb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky, zák. č. 15/1947 Sb. o stíhaní čierneho obchodu a podobných machinácií, zák. č. 27/1947 Sb. o trestnej ochrane vykonávania dvojročného hospodárskeho plánu alebo zák. č. 165/1946 Sb. o trestnej ochrane národných podnikov, znárodnených podnikov a podnikov pod národnou správou (§ 2 ods. 1 písm. b)
3. osoby, ktoré sa dopustili správnych priestupkov, u ktorých pri uložení trestu na slobode dlhšom ako tri mesiace mohlo byť vyslovené, že má byť odpykaný v robotárni (§ 2 ods. 2)⁷.

V súvislosti s prvou skupinou osôb, ešte v počiatkoch príprav zákona, zazneli hlasy poukazujúce na protiústavnosť tohto ustanovenia. Zavádzal sa totiž nový druh obmedzenia, možno kvalitatívne hovoriť priamo o treste, za

⁵ Pre účely zákona o TNP vzniklo na Slovensku, resp. bolo premenovaných z pracovných útvarov, v rokoch 1948-1951 šesť TNP.

TNP	dátum vzniku	dátum zániku	kapacita tábora
1. Nováky, okres Prievidza	jan. 1949	mar. 1951 (ženský oddiel) / 30. 9. 1951	1500 / 5000 osôb (1949)
2. Ilava	jan. 1949	25.6.1950	180 osôb
3. Ústie nad Oravou	11.2.1949	30.4.1949	300 osôb
4. Hronec, okres Brezno	1. 10. 1949	15. 3. 1951	400 - 500 osôb
5. Trenčín	26. 6. 1950	31. 10. 1950	300 - 400 osôb
6. Ruskov, okres Košice	1. 10. 1951	15. 5. 1953	?

⁶ Len do tejto najvyššej doby mohlo dôjsť v zmysle § 6 ods. 1 zákona o TNP aj k predĺženiu lehoty pobytu v tábore, ak bol predpoklad, že zaradenec po prepustení nepovedie pracovný, usporiadaný a bezúhonný život.

⁷ Išlo napr. o správne priestupky podľa § 1 zákona č. 15/1947 Sb. o stíhaní čierneho obchodu a podobných machinácií, § 2 zákona č. 107/1947 Sb. o opatreniach proti neoprávnenému prechodu štátnych hraníc.

chovanie občana, ktoré nenapĺňalo znaky žiadneho trestného činu.⁸ Vtedajší veliteľ Štátnej bezpečnosti J. Veselý sa pokúsil vyvrátiť túto námietku s poukázaním na to, že ide o „nejvyšší druh ochrany – preventivu.“⁹ Podľa dôvodovej správy k vládnemu návrhu zákona o TNP¹⁰ ide o kategóriu osôb, ktoré sa síce nedopustili žiadneho trestného činu, a teda nespádajú pod právomoc trestných súdov, ale použitie nápravného opatrenia odôvodňuje samotný spôsob ich života.

Ak pripustíme, že „výchovné“ zaradenie v TNP bolo trestom, možno povedať, že v § 2 ods. 1 písm. a) bola z hľadiska trestného práva definovaná nová skutková podstata.¹¹ Navyše podľa § 10 sa zaradenie do TNP vyznačovalo v súdnom registri trestov. Dobové úvahy naopak zvyrazňovali, že zákon o TNP nemá stíhať a trestať už spáchané trestné činy, ale má predchádzať „pracovnou výchovou“ potenciálnym páchatelom. Touto svojou funkciou mal tvoriť organický doplnok zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky.¹² Takýto výklad umocňuje evidentné porušovanie zásady prezumpcie neviny.

Široká formulácia § 2 ods. 1 písm. a) mala zároveň umožniť, aby toto ustanovenie slúžilo i ako právny podklad na to, aby do TNP boli zaraďované i osoby doposiaľ odkazované do tzv. donucovacích pracovní¹³ a robotární¹⁴. Tie mali byť zrušené a ich zariadenia mali byť využité pre účely TNP, resp. robotárne, ktoré boli zariadeniami justičnej správy, pre účely väzenských ústavov.

V súvislosti s druhou skupinou osôb, t. j. s hospodárskymi a politickými delikventmi, vznikla otázka, či pobyt v tábore môže mať povahu dodatkového trestu, a či vlastne nejde o porušenie zásady „ne bis in idem“. Prekonaním tohto problému bolo vnímanie nútenej práce jednak ako výchovného pros-

⁸ Ako protiargument by tu bolo možné v širšom slova zmysle uviesť § 37 Ústavy: „Prejavy a činnosti smerujúce k tomu, aby bola ohrozená samostatnosť, celistvosť a jednota štátu, ústava, republikánska štátna forma a ľudovodemokratické zriadenie, sú trestné.“

⁹ KAPLAN, ref. 2, s. 81.

¹⁰ Pozri: Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o TNP. Tlač 109. Dostupné na: [http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0109_00.htm].

¹¹ Popríklad by tu bolo možné siahnuť po obdobných ustanoveniach zákona č. 231/1948 Sb., napr. § 1 ods. 1 písm. c): „Kto sa pokúsi zničiť alebo rozvrátiť ľudovodemokratické zriadenie alebo spoločenskú alebo hospodársku sústavu republiky, zaručené ústavou, ... potresce sa pre zločin ...“

¹² JANÁK, D.: Politické a legislatívne aspekty táborů nucené práce. II. část. In *Slezský zborník*, 2000, roč. 98, č. 3, s. 177.

¹³ Pozri bližšie: Zákon č. 102/1929 Sb. o zriadení nútených pracovných kolónií a o zmene niektorých ustanovení trestného práva.

¹⁴ Pozri bližšie: Zákonný článok XXI/1913 o verejne nebezpečných zaháľáčoch.

triedku, ale i ako súčasť trestu odňatia slobody. K zaradeniu týchto osôb do TNP, a to po odpykaní súdneho trestu, totiž dochádzalo už na základe rozsudku súdu a zaraďovacie komisie podľa § 3 zákona o TNP rozhodovali priamo, a to podľa povahy konkrétneho prípadu, len o čase trvania pobytu.

O zaradení tretej skupiny osôb do TNP, ako páchatel'ov správnych priestupkov, rozhodovali správne komisie okresných národných výborov (ONV). Bezpečnostní referenti (BRf) ONV, ktorí zariaďovali dodanie odsúdeného do TNP, však mohli ešte nezávisle navrhnúť ďalšie zaradenie takejto osoby do TNP podľa § 2 ods. 1 písm. a). Vzhľadom na to, že návrhy na čas zaradenia sa nezrátavali, mohlo dôjsť k prekročeniu zákonom stanovených limitov. Pokyny MV¹⁵ zdôvodňovali možnosť tohto „dvojitého zaradenia“ tým, že ide jednak o odpykanie trestu podľa predpisu o dodaní do donucovacej pracovne, a jednak o zaradenie za účelom výchovy k práci. V jednom a tom istom prípade tak mohlo dôjsť k dvom opatreniam navzájom od seba nezávislým.

Pri všetkých týchto skupinách osôb hlavným propagovaným dôvodom nevyhnutnosti ich zaradenia do TNP bol negatívny postoj k práci, vyhýbanie sa riadnej a poctivej práci, a tým neplnenie si svojej občianskej povinnosti. Išlo pritom nielen o prvú skupinu osôb, pri ktorej sa výslovne hovorilo o vyhýbaní sa práci, ale aj o ostatné skupiny osôb, pri ktorých samotný charakter spáchaných trestných činov mal svedčiť o nezákonnom postoji k práci, a tým i k štátu. Účelom zaradenia do TNP mala byť výchova k práci cestou nápravy charakterových vlastností zaraďencov, ich postoja k štátu a k ľudovodemokratickému zriadeniu.¹⁶ Akcentovaniu výchovného charakteru TNP na Slovensku nasvedčuje i žiadosť oddelenia BK/8 o zmenu existujúcej štruktúry TNP a ich názvu na „ústavy pracovnej prevýchovy“, ale i organizovanie preškoľovacích kurzov pre zaraďencov¹⁷ či návrh na zriadenie sociálneho referátu v rámci oddelenia BK/8, ktorý by v spolupráci s Poverením práce a so-

¹⁵ Pozri bližšie: Zákon o TNP – prozatímní pokyny ministerstva vnútra z 27. decembra 1948, časť II. ONV ako správne úrady boli povinné v prípadoch, kde skutková podstata trestného činu vykazovala predpoklady § 2 ods. 2 postúpiť trestný nález BR, ktorý prípad predložil s vlastným návrhom komisii k rozhodnutiu podľa § 2 ods. 1 písm. a).

¹⁶ Na organizovanie a usmerňovanie tzv. osvetovej výchovy vznikol referát osvetvy TNP. Konkrétne úlohy výchovy určovali smernice pre mravne-politickú a osvetovú výchovu. Pozri bližšie: SIVOŠ, J. Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1948 - 1953. In *Pamäť národa*, 2005, roč. 1, č. 1, s. 16 - 17.

¹⁷ Pozri napr.: Obežník Poverenia vnútra zo dňa 12.12.1949–Zriadenie odborného banického preškoľovacieho kurzu pre zaraďencov v TNP Nováky. Značka: 256/03-40-BK/8-1949. Jeho absolventi mali obdržať od Správy závodu HUB Nováky tzv. vysvedčenie, ktoré malo znieť „v tom zmysle, ako keby frekventanti kurzu tento absolvovali na Správe HUB Nováky a nebude v ňom ani zmienky o TNP Nováky, resp. o ich bývalom zaraďeneckom pomere, a to zo zásadných dôvodov“.

ciálnej starostlivosti a Československým ústavom práce vyhľadával pre prepustené osoby z TNP primerané zamestnanie. Úvahy o využití zákona proti politickým odporcom, „buržoáznym darmošľapom“ jednoznačne predznamenovali represívnu podstatu tejto „výchovy“.¹⁸

Dočasné smernice upravujúce spôsob zaraďovania osôb do TNP¹⁹, s dôrazom na charakter vyvíjanej činnosti ako dôvodu zaradenia do TNP, rozdelili zaraďované osoby do štyroch kategórií, t. j. „zaháľáči“, asociálne živly vyhýbajúce sa práci; „politickí rozvratníci“ vyvíjajúci činnosť politického rázu, činnosť podvratnú, protištátnu, úkladnú a sabotážnu; „hospodárski rozvratníci“ vyvíjajúci hospodársku činnosť či už z pohnútok čisto ziskuchtivých, alebo aj s úmyslom citeľne zranit’ ľudovodemokratické zriadenie; „pomocníci“, ktorí umožňujú činnosť vyššie uvedených osôb. Do TNP mali byť v súlade s triednym výkladom práva prednostne zaraďovaní zaháľáči, ktorí disponovali prostriedkami umožňujúcimi žiť na úkor slabších vrstiev obyvateľstva, napr. majitelia väčších nájomných domov, súkromní podnikatelia, bohatí roľníci. Táto skupina mala byť odlišená od zaháľáčov, ktorí sa vyhýbali práci „akosi zo zvyku“, napr. žobráci, prostitútky. Akcentovanie triedneho prístupu aj pri ostatných kategóriách osôb prezrádza úmysel tvorcov zákona o TNP sústrediť v táboroch hlavne triednych nepriateľov. Namiesto triednych nepriateľov však v TNP fakticky po celú dobu ich existencie prevažovali robotníci a remeselníci.²⁰ Na tento „nedostatok“ upozornil i Obežník Povereníctva vnútra (PV) zo dňa 10.6.1949 – Nedostatky pri rozhodovaní zaraďovacích komisií adresovaný všetkým krajským národným výborom (KNV) a BRf.^{21 22}

¹⁸ JANÁK, ref. 12, s. 175.

¹⁹ Dočasné smernice upravujúce spôsob zaraďovania osôb do TNP podľa zákona č. 247/1948 Sb., prepúšťanie týchto osôb z TNP, ako aj konanie pred komisiami, zriadenými pri KNV podľa § 3 ods. 1 cit. zákona. Vydané odborom BK/8 Povereníctva vnútra. Pozri bližšie: SIVOŠ, ref. 16, s. 13.

²⁰ V. Varinský to vysvetľuje i tým, že „tí občania, ktorí z triedno-politického hľadiska prichádzali v úvahu na zaradenie do TNP, svoj nepriateľský postoj, ..., neprejavovali na verejnosti, zväčša riadne pracovali, takže ich „odhalenie“ bez aktívnej účasti verejnosti bolo značne zložitú. ... Naopak sociálne najslabšie vrstvy neraz reagovali až príliš spontánne na politické „výstrelky“ mocenských štruktúr.“ V. VARINSKÝ, V.: *Nútené práce na Slovensku v rokoch 1945-1953*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1996, s. 26.

²¹ „Orgány bezpečnostné musia konečne sústrediť a zamerať svoju pozornosť na zvyšky kapitalistov (stredných a veľkých obchodníkov a živnostníkov, dedinských boháčov atď.). Títo páchajú obyčajne vo veľkom hospodárske rozvratníctvo. Tu ukladám krajským a okresným BR, aby orgány bezpečnostné jasne inštruovali a viedli.“ Pozri: Obežník PV zo dňa 10.6.1949 – Nedostatky pri rozhodovaní zaraďovacích komisií. Značka: 256/00-23-1949-BK/8.

Zaradovanie a dodávanie osôb do tábora nútenej práce

Od októbra 1948 sa postupne ako centrálny orgán pre riadenie TNP konštituovalo na MV samostatné oddelenie, neskôr odbor III/B (po reorganizácii z januára 1949 odbor BP/10), z ktorého vznikla Správa TNP. Na Slovensku agendu TNP prevzalo na PV oddelenie BK/8²³.

Pre účely podrobnejšieho výkladu zákona vydalo MV podľa § 9 zákona o TNP krajským národným výborom, okresným národným výborom a ich BRf, krajským veliteľstvám SNB i PV „Zákon o táborech nucené práce–prozatímní pokyny ministerstva vnútra“²⁴.

Podľa § 3 ods. 1 zákona o TNP o zaradovaní do TNP a o čase trvania pobytu v nich mali rozhodovať trojčlenné komisie menované KNV. Vzhľadom na práve realizovanú reorganizáciu verejnej správy²⁵, keď novozriadené KNV mali začať pôsobiť až od 1. januára 1949, ich pôsobnosť malo dočasne vykonávať MV. Podľa ustanovení § 3 ods. 1 v spojení s § 10 zákona zriadilo MV vyhláškou č. 3037 dňa 27. novembra 1948 trojčlenné komisie a určilo ich sídla a obvody pôsobnosti.²⁶ Činnosť týchto komisií začala dňom 15. decembra 1948 a skončila zahájením činnosti komisií menovaných KNV²⁷. Členmi komisií mali byť osoby po „straníckej línii“, pri svojej činnosti mali byť nezávislí a mali rozhodovať podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia na základe skutočností, ktoré im boli predložené, riadiac sa pritom len zákonom a všeobecnými predpismi. Podľa výnosu MV z 28. apríla 1950 č.

²² Nevyhovujúce sociálno-politické zloženie zaradcov bolo aj jedným z dôvodov pre prevod TNP pod správu Štátnej bezpečnosti (ŠtB). Na Slovensku sa do jej kompetencie dostal len TNP v Ilave. „Zlepšiť“ sociálne a politické zloženie v TNP a zvýšiť počet zaradcov mali aj akcie uskutočňované ŠtB, napr. Katolícka akcia, akcia Juh, akcia T-43. Pozri napr.: KAPLAN, ref. 2, s. 114 a nasl.

²³ Oddelenie BK/8 vzniklo 1. januára 1949 „k účelnému organizovaniu všetkých TNP na Slovensku a k usmerňovaniu činnosti v nich“. Malo 13 zamestnancov - prednostu, zástupcu prednostu, 6 referentov, 5 pomocní referenti.

²⁴ Zákon o táborech nucené práce–prozatímní pokyny ministerstva vnútra. Praha, 27. 12. 1948. Č.j. 1620/22-17/12-1948-BP/10. Dostupné v: KAPLAN, ref. 2, s. 139 - 151.

²⁵ Pozri: Zákon č. 280/1948 Sb. zo dňa 21. decembra 1948 o krajskom zriadení.

²⁶ Pre celý obvod zeme Slovenskej bola zriadená jedna komisia so sídlom v Bratislave.

²⁷ Pokiaľ ide o Slovensko, tieto komisie boli uvedené do činnosti tunajším obežníkom zo dňa 11. 1. 1949 číslo 142-11/1-1949-BK/8. Komisie začali svoju činnosť v priebehu I. štvrťroka 1949: komisia pri KNV v Bratislave 24. februára 1949, pri KNV v Nitre 4. apríla 1949, pri KNV v Žiline 11. marca 1949, pri KNV v Košiciach 23. februára 1949, pri KNV v Prešove 12. marca 1949 a komisia pri KNV v Banskej Bystrici 31. januára 1949.

256/00-1-BP/7 museli byť dvaja členovia komisie (nie predseda) a ich náhradníci „zásadne z radov robotníkov“.²⁸

Do procesu vyhľadávania osôb spĺňajúcich predpoklady zaradenia do TNP boli povinné zapojiť sa hlavne orgány Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) a orgány verejnej správy, ale aj všetky súkromnoprávne a verejnoprávne inštitúcie i každý jednotlivý občan, ktorí podávali oznámenia BRf ONV.²⁹ BRf posúdil, či oznámenie stačí na objektívne zistenie veci, príp. nariadil potrebné doplnenie dôkazných prostriedkov prostredníctvom ZNB. Výsledky svojho vyšetrovania následne predložil komisii spolu s návrhom³⁰, aby osoba bola zaradená do TNP, a zároveň navrhol dĺžku pobytu, prípadne v odôvodnení uviedol, že nevidí dôvod pre zaradenie. Konečné rozhodnutie však prináležalo komisii. V prípade, že komisia rozhodla o zaradení do tábora, vyhotovila o svojom rozhodnutí písomný výmer, ktorý obsahoval výrok, odôvodnenie a poučenie o opravných prostriedkoch³¹. Ak to povaha prípadu vyžadovala, mohla komisia voči zaradenej osobe rozhodnúť aj o niektorom z opatrení podľa § 4 zákona o TNP.³² O dodanie osoby do TNP sa mal postarať prostredníctvom ZNB bezpečnostný referent ONV. Proti zaradeniu bolo možné odvolanie, ktoré ale nemalo odkladný účinok. Komisia, ale aj PV však mohli povoliť odklad výkonu zaradenia, napr. u tehotnej ženy neschopnej práce, u osoby, ktorá trpí nákazlivou chorobou, u malých roľníkov po dobu vykonávania neodkladných poľnohospodárskych prác. Počet osôb navrhnu-

²⁸ SIVOŠ, ref. 16, s. 14.

²⁹ V prípade osôb podľa § 2 ods. 1 písm. b) a ods. 2 sa nekonalo predbežné vyhľadávanie, ale súd, resp. ONV upozornil komisiu o odsúdení osoby.

³⁰ Príloha D k smerniciam MV o TNP z 27. decembra 1948 obsahovala príklady, ako formulovať odôvodnenie návrhu na zaradenie osôb do TNP, napr.: „X. Y. byl v roce 1948 potrestán podle zákona na ochranu republiky (č.50/1923, příp. 231/1948 Sb.) 1 rokem vězení pro napomáhání k útěkům do ciziny osobám státu nepřátelským. Trest si odpykal, ve své nepřátelské činnosti proti státu však neustal, ale naopak ...“

³¹ O odvolaniach podaných v lehote 15 dní od doručenia výmeru rozhodovala odvolacia komisia zriadená pri oddelení BK/8 PV rozhodnutím z 27. apríla 1949.

³² Pozri § 4: „Komisia, zriadená podľa § 3, ods. 1, môže, kde to povaha prípadu vyžaduje:

- a) zakázať osobe, zaradenej do tábora, po jej prepustení z neho pobyt v určitom územnom obvode alebo mieste alebo jej určiť miesto pobytu,
- b) nariadiť vyprázdnenie bytu zaradenej osoby,
- c) rozhodnúť, že do živnostenského podniku alebo majetkových podstát zaradenej osoby sa zavedie národná správa,
- d) rozhodnúť, že zaradenej osobe sa odníme živnostenské oprávnenie.“

tých komisiami na zaradenie do TNP na Slovensku vraj neprekročil 5-tisíc osôb.³³

Pracovnoprávne aspekty zákona o táboroch nútennej práce

Vzhľadom na fakt, že v TNP dochádzalo k výkonu práce, bolo potrebné zabezpečiť i jej organizovanie. Na základe tejto skutočnosti nemožno nazerať na TNP len z pohľadu trestného, resp. správneho práva, ale v ich organizácii možno nájsť aj inštitúty pracovného práva.³⁴ Úzku súvislosť zákona o TNP s pracovnoprávnou otázkou nasvedčuje už dikcia § 1 vymedzujúceho účel zaradenia do TNP.

Z pohľadu inštitútov pracovného práva možno už v § 2 ods. 1 písm. a) zákona o TNP vidieť stanovenie vekového ohraničenia pre zaraďovanie osôb do TNP, a tým aj na samotný výkon prác. Dolná hranica bola stanovená na vek 18 rokov a horná na 60 rokov. Naproti tomu trestnoprávne predpisy, na ktoré odkazovalo ustanovenie § 2, neobsahovali vymedzenie vekovej hranice vzniku trestnoprávnej zodpovednosti, ktorá v týchto prípadoch tvorila i podmienku zaradenia do TNP. Hoci zákon č. 48/1931 Sb. o trestnom súdnictve nad mládežou viazal vznik trestnej zodpovednosti už na 14. rok, vekové ohraničenie zaradencov od 18 do 60 rokov potvrdzuje v tomto prípade Obežník PV z 10. júna 1949. Ten kritizuje zaraďovacie komisie, že „vyslovili zaradenie aj u osôb, ktoré ešte nedovŕšili 18. rok svojho veku, alebo prekročili už 60. rok veku, V týchto prípadoch bolo rozhodnuté opäť protizákonne. Treba mať na pamäti, že páchatel svojou činnosťou vždy vyčerpal skutkovú podstatu niektorého trestného činu, za ktorý bude príslušným súdom i tak potrestaný a že rozhodnutie na zaradenie do TNP sleduje v intenciách zákona len cieľ v prvom rade výchovný.“^{35 36}

Znenie § 2 ods. 1 písm. a) zákona o TNP obsahuje aj inštitút posudzovania telesnej a duševnej spôsobilosti pre zaraďovanie osôb do TNP. Posudzovanie telesnej spôsobilosti sa vykonávalo u osôb, ktoré naplnili niektorý z dôvodov zaradenia uvedených v tomto ustanovení. Vykonávanie uvedenej činnosti v ostatných prípadoch zaraďovania možno vyvodiť z § 6 ods. 2 za-

³³ A. Kratochvíl uvádza, že TNP prešlo až 150-200 tisíc osôb v rámci celej ČSR. Porovnaj: VARINSKÝ, ref. 20, s. 23. KRATOCHVÍL, A.: *Žaluji I. Stalinská justice v Československu*. Praha : Nakladatelství Dolmen, 1993, s. 270.

³⁴ KUKLÍK, J. a kol.: *Vývoj Československého práva 1945 – 1989*. Praha : LINDE, 2008, s. 166.

³⁵ Obežník PV zo dňa 10.6.1949 – Nedostatky pri rozhodovaní zaraďovacích komisií. Značka: 256/00-23-1949-BK/8.

³⁶ Výnos MV č. 481, taj. D/49-TNP/006 rozdelil zaradencov podľa veku na mladších (18-24 r.), starších (24-55 r.) a prestárlych (nad 55 r.). Pri kategóriách podľa sociálneho pôvodu však hovorí aj o kategórii „S3–študenti a mladiství.“

kotvujúceho prípady, kedy zaradenec mohol byť prepustený z TNP nehl'adiac na určený čas povinného pobytu. Podmienkou takéhoto postupu bolo, že sa zaradenec stal trvale telesne nespôsobilým k práci a k pobytu v TNP. Vzhľadom na to, že z pracovnoprávného hľadiska sa zákon o TNP stal súčasťou predpisov riešiacich nedostatok pracovných síl, otázka posudzovania telesnej spôsobilosti bola jednou z fundamentálnych.³⁷ Nevyhnutnou podmienkou zaradenia do TNP bola i duševná spôsobilosť osoby, ktorej nedostatok v prípadoch podľa § 2 ods. 1 písm. b) a § 2 ods. 2 vylučoval už samotnú trestnoprávnú zodpovednosť páchatel'a, a tým i naplnenie zákonných predpokladov pre zaradenie do TNP.³⁸

Dalším ustanovením s pracovnoprávnou povahou je § 7 zákona o TNP, ktorý všeobecne vymedzoval podmienky pre prácu zaradených osôb, pre stanovenie platu a zrážok z neho a pre poistenie. Podrobnejšia úprava bola súčasťou „Prozatímného ústavného, kázeňského a výchovného rádu“ vydaného MV podľa § 9 zákona o TNP.³⁹ Paragraf 7 ods. 1 zákona o TNP zakotvoval jednu z charakteristík pracovného pomeru. Obsahom tohto ustanovenia bola povinnosť zaradencov vykonávať tie práce, ktoré im boli uložené, a teda existovala tu zo strany zaradencov určitá miera závislosti od toho, akú prácu im uloží príslušná Správa TNP. Táto závislosť sa v pracovnom práve označuje ako osobná závislosť. Vzhľadom na existujúce pracovné možnosti v TNP i mimo nich, otázka pracovnej kvalifikácie zaradenca zrejme nezohrávala rozhodujúcu úlohu. Muži boli viac-menej využívaní na ťažšiu prácu napríklad v baniach a v hutách. Ženy vykonávali práce v ľahkom priemysle a v poľnohospodárstve.⁴⁰ Z dôvodov ukončenia trestu zaradencov a postupného rušenia TNP sa začali zamestnávateľia obávať o stratu lacnej pracovnej sily. Preto začiatkom roku 1950 sa začali v TNP organizovať preškolicie kurzy.⁴¹ Zaradenci, ktorí ich úspešne absolvovali, mohli získať výučný list, a ak sa zaviazali zotrvať v určenom podniku po dobu 3 rokov,⁴² mohol byť ich pobyt v TNP prerušený na neurčito. V prípade, že by sa v zamestnaní osvedčili, mohli byť v zmysle § 6 zákona o TNP natrvalo prepustení. Organi-

³⁷ Pozri bližšie: CHYSKÝ, ref. 1, s. 149-151.

³⁸ Pozri bližšie: § 76 trestného zákonníka o zločinoch a prečinoch zák. čl. V/1878.

³⁹ Konkrétne išlo o ustanovenia § 34-38. Ustanovenia § 39-41 upravovali postup nakladania s príjmami zaradencov. V otázkach poistenia internovaných sa ustanovenia Prozatímného rádu odvolávali na zákon č. 99/1948 Sb. o národnom poistení.

⁴⁰ Pozri bližšie napr.: SIVOŠ, ref. 16, s. 17-23.

⁴¹ Pozri bližšie napr.: Obežník Povereníctva vnútra zo dňa 12.12.1949–Zriadenie odborného banického preškolicieho kurzu pre zaradencov v TNP Nováky. Značka: 256/03-40-BK/8-1949.

⁴² V prípade, že absolvent kurzu opustil bezdôvodne svoje pracovné miesto počas prerušenia výkonu zaradenia, príslušná Správa TNP nariadila po dotyčnom stopovanie, po dopadnutí bol znovu zaradený do TNP a patrične potrestaný.

zovanie preškolovacích kurzov malo zároveň prispieť k tomu, aby najmä kategória tzv. politických a hospodárskych rozvratníkov nevykonávala po prepustení z TNP svoje predošlé zamestnanie, ako napr. podnikatelia, živnostníci, obchodníci a pod., ktorým bola následkom zaradenia do TNP odňatá ich živnosť.

Ustanovenie § 7 ods. 2 zákona o TNP riešil hospodársku závislosť, ktorá je tiež jednou z charakteristík pracovného pomeru. Osoby zaradené do TNP mali za pracovný výkon dostávať odmenu vo forme platu. Jeho výška závisela od podaného pracovného výkonu a bola ovplyvnená odvetvím hospodárstva, v ktorom zaradenci vykonávali prácu. Zaradenci však počas svojho zaradenia nemali nárok na požitky, ktoré by im vyplývali z pracovného alebo služobného pomeru, keby boli riadnymi zamestnancami. Ďalší aspektom, ktorým sa zaradenci odlišovali od klasických zamestnancov, bolo, že z platu sa im zrážali niektoré položky. V prvom rade náklady súvisiace s ich pobytom v TNP, najmä náklady súvisiace s ubytovaním, stravovaním, zabezpečením výstroja, náklady liečenia,⁴³ a zo zvyšku, čiastka určená na výživu členom rodiny zaradenca, ktorí boli odkázaní na jeho výživu, alebo o ktorých výživu bol povinný sa podľa zákona starať. Spočiatku bol plat zaradenca sústredovaný v depozite TNP a vyplácal sa až pri prepustení zaradenca z TNP. Demotivujúce pôsobenie takéhoto postupu na zaradencov viedlo k tomu, že sa od roku 1949 pristúpilo k vyplácaniu plátov už v priebehu zaradenia.⁴⁴

Ustanovenie § 1 ods. 3 zákona o TNP vytvorilo predpoklady pre fungovanie inštitútu požičiavania zaradencov inému zamestnávateľskému subjektu.⁴⁵ Požičiavanie zaradencov sa uskutočňovalo na základe pracovnej zmluvy, avšak neexistovala tu sloboda vo výbere zmluvného partnera. Zaradenci vstupovali do pracovného pomeru už k pridelenému podniku. Za vykonanú prácu im patrila mzda, ktorú podniky odvádzali priamo príslušnej Správe TNP, a tá rozhodovala o jej skutočnej výške.⁴⁶ „Požičiavani“ zaradenci podávali väčšinou vyššie výkony ako stáli zamestnanci, čo ohrozovalo ich pracovné normy a prispievalo k vzniku napätých vzťahov na pracoviskách, ktoré sa riešili i vylúčením zaradencov z pracovného kolektívu. Dôvodom vyšších výkonov zo strany zaradencov bolo to, že zaradenci boli podľa svojich pracovných výkonov zatriedení do troch pracovných tried, z čoho im plynuli rôzne výhody, ktorých poskytovanie malo tiež zvýrazňovať výchovný účel

⁴³ Podľa čl. 14 ods. 5 Dohovoru MOP č. 29 z roku 1930 o nútennej alebo povinnej práci išlo o položky, ktoré sa z platu nesmeli zrážať.

⁴⁴ VARINSKÝ, ref. 20, s. 43.

⁴⁵ Toto ustanovenie je v rozpore s čl. 2 ods. 2 písm. c) Dohovoru MOP č. 29 z roku 1930 o nútennej alebo povinnej práci.

⁴⁶ Toto ustanovenie je v rozpore s čl. 14 ods. 3 Dohovoru MOP č. 29 z roku 1930 o nútennej alebo povinnej práci.

TNP.⁴⁷ V I. pracovnej triede boli „úderníci“, ktorí plnili pracovnú normu nad 100 %, v II. pracovnej triede boli tí, ktorí plnili normu na 100 % a do III. pracovnej triedy spadali všetci tí, ktorí neplnili normy a neboli závodom, resp. správcom TNP zaradení do prvých dvoch pracovných tried.

Záver

ČSR bola v päťdesiatych rokoch 20. storočia terčom kritiky zo strany Organizácie Spojených národov⁴⁸ a Medzinárodnej organizácie práce za rôzne formy nútenej práce⁴⁹ a existenciu TNP. Bola obvinená, že využíva systém nútenej práce, a to jednak ako prostriedok politického donucovania, alebo ako trest voči ľuďom, ktorí majú alebo vyjadrujú určité politické názory, jednak ako práce k dôležitým účelom hospodárskym. Základom tohto systému bol i zákon o TNP.⁵⁰

Zákon č. 247/1948 Sb. o TNP predstavoval krátkodobý politický pokus priniesť do právneho poriadku ľudovodemokratickej ČSR vnútorne rozporný nový druh perzekúcie občanov - rozsudky bez súdov, trest bez trestného činu. Jednotiacim prvkom TNP malo byť ich „výchovné“ zameranie, ktoré ale vzhľadom na realizáciu politiky „ostrého kurzu proti reakcii“ neustále kolidovalo s charakterom nútenej práce ako trestu. Dňom 1. augusta 1950 bol zákon č. 247/1948 Sb. o táboroch nútenej práce zrušený. Ďalšiu existenciu TNP potvrdzoval trestný zákon správny č. 88/1950 Sb. a trestný zákon súdny č. 86/1950 Sb.

Recenzent: prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

Kovalčíková, Martina – Perúnová, Dana. The Camps of Forced Labour Act No. 247/1948 in Slovakia. HISTORIA ET THEORIA IURIS, Vol. 2, 2010, No. 3, p. 108 - 120.

⁴⁷ Úderníci mali napr. právo získať priepustku k rodine každých 14 dní, opustiť TNP každú nedeľu od 14 hod. do večierky, odosielať a prijímať raz týždenne listy. Pozri bližšie: Obežník PV zo dňa 22. 6. 1950-Zavedenie pracovných tried v TNP. Číslo: 79taj./1950-BK/8. Príloha rozkazu č. 3/1950.

⁴⁸ Pozri: Správa Zvláštneho výboru pre nútenú prácu Hospodárskej a sociálnej rady OSN vedeného R. Mudaliarom z 27. 5. 1953, zpráva výboru pre odborové slobody správnej rady MOP vedeného P. Ramadierom z 23. 6. 1953.

⁴⁹ Pojem nútenej práce vymedzil Dohovor o nútenej alebo povinnej práci č. 29 z roku 1930, č. 506/1990 Sb.

⁵⁰ J. Chyský v protiargumentácii proti existencii nútenej práce v ČSR len bagatelizuje predpisy tvoriace podklad existencie TNP tvrdením, že ich význam bol malý a opomína nimi vytvorený systém nútenej práce s odôvodnením, že sa jedná o normy trestného práva. Pozri bližšie: CHYSKÝ, ref. 1, s. 142 a nasl.

This article gives short view on application the Camps of Forced Labour Act No. 247/1948 in Slovakia during the years 1948 – 1950. The first sentences deals with atmosphere over passed the statue. Analysis the provisions about inclusion the persons and labour provisions are subject to the following parts. Unifying element of the TNP should be their "educational" focus, but due to the implementation of policy "against a sharp reaction rate" constant consolidated with the nature of forced labour as punishment. The Czechoslovak republic was often criticized by international community that used the form of forced labour. Therefore there are comparisons with provisions of the Forced Labour Convention, 1930 (No. 29).

KODIFIKÁCIA PRÁVA VÝCHODNÝCH KATOLÍCKYCH CIRKVI¹

MGR. VOJTECH VLADÁR, PHD.
TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA RÍMSKEHO A CIRKEVNÉHO PRÁVA

Abstrakt

Kánonické právo východných katolíckych cirkví pretrvávalo v nekodifikovanej podobe až do prijatia prvého Kódexu kánonického práva Latinskej cirkvi v roku 1917. Od tohto času sa začalo vážne uvažovať o podobnej kodifikácii na univerzálnej úrovni aj pre tieto cirkvi. Prvé pokusy boli zaznamenané za pontifikátu pápeža Pia XI., ktorý v roku 1927 nariadil začatie prác na východnom Kódexe. Výsledky týchto snažení však zaostali za očakávaniami a z toho dôvodu pápež Pavol VI. zriadil v roku 1972 komisiu pre vypracovanie Kódexu, ktorý by bral ohľad predovšetkým na osobitosti východných cirkví a ich tradície. Hlavným cieľom tohto článku je poukázať na zložitý proces kodifikácie kánonického práva východných katolíckych cirkví, ktorý trval vyše šesťdesiat rokov a svoje vyjadrenie našiel v Kódexe kánonov východných cirkví, platnom od roku 1990.

VLADÁR, Vojtech: Kodifikácia práva východných katolíckych cirkví. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 2, 2010, č. 3, s. 121 - 134.

Úvod

Z historicko-geografických dôvodov siahajúcich až hlboko do cirkevného staroveku sa katolícka cirkev **organizačne člení** na Cirkev západného obradu, t. j. Cirkev latinskú („rímskokatolícku“), a na cirkvi východné, alebo východných obradov (rítov), ktorých je dvadsaťjeden.² Východnými katolíckymi

¹ Tento príspevok je výstupom z vedeckého projektu VEGA s názvom „*Významné pramene stredovekého práva a ich prínos pre súčasnosť*“, registrovaného pod číslom 1/0576/08.

² Pápež Ján Pavol II. (1978 – 2005) obrazne hovorieval o nutnosti, aby cirkev dýchala „oboma pľúcami“. Porovnaj znenie apoštolskej konštitúcie *Sacri Canones* pápeža Jána Pavla II. z roku 1990. Dvadsaťjeden východných katolíckych cirkví *sui iuris* pozostáva z piatich rôznych obradov a ôsmich či deviatich podobradov, a takmer každá z nich je náprotivkom odlúčenej cirkvi rovnomeného obradu. Porovnaj TRETERA, J. R.: *Cirkevní právo*. Praha : Jan Krigl nakladatelství, 1993, s. 36. Aj keď členovia týchto cirkví tvoria z pohľadu východných cirkví vo svete pravdepodobne iba niečo menej ako 10 % v porovnaní s 90 % pravoslávnych, predsa majú veľký význam, a to najmä z dôvodu neustáleho poukazovania na

mi cirkvami *sui iuris* rozumieme (zjednotené) východné cirkvi, ktoré sú vieroučne, sviatostne i disciplinárne spojené s Apoštolskou stolicou. Tieto cirkvi však netvorí nejakú „ústavnú jednotu“ a sú do **značnej miery autonómne**, vrátane oblasti zákonodarnej. Majú taktiež odlišnú liturgiu, bohoslužobné obrady a rozdielne upravené niektoré vnútorné vzťahy. Majú však rovnaký vieroučný systém a sú v spojení s Rímskou (západnou, latinskou) cirkvou prostredníctvom pápeža, t. j. uznávajú pápeža (rímskeho biskupa) za hlavu katolíckej cirkvi, a patria tak tiež do organizmu katolíckej cirkvi.³ Ide teda o východné cirkvi zjednotené s Rímom, na rozdiel od organizačne úplne samostatných (autokefálnych) východných cirkví, ktoré nie sú v plnom spoločenstve (*plena communio*) s katolíckou cirkvou (tzv. „odlúčené východné cirkvi“).⁴ Všetkých týchto dvadsaťjeden východných katolíckych cirkví spolu s Cirkvou latinského obradu tvorí jednu všeobecnú katolícku cirkev (*communio Ecclesiarum*), avšak riadi sa vlastnými kánonicko-právnymi predpismi, ktoré boli na rovine všeobecného (univerzálneho) práva kodifikované v Kódexe kánonov východných cirkví (*Codex Canonum Ecclesiae Orientalis* – CCEO) z roku 1990.⁵

Pred prijatím spomínaného Kódexu pretrvávalo právo východných katolíckych cirkví **v nekodifikovanej podobe**. Podobne teda ako v prípade pravoslávnych cirkví, aj právo východných katolíckych cirkví vychádzalo zásadne predovšetkým z noriem prijatých ešte počas prvého tisícročia kresťanského vývoja.⁶ Tieto predpisy boli dopĺňané partikulárnym právom jednotlivých cirkví, a teda právnymi normami miestnych cirkevných autorít (patriarchov, patriarchálnych synod a pod.), rešpektujúc pritom dogmatické ustanovenia Latinskej cirkvi, s ktorou tvorili od svojho zjednotenia jeden celok. Až po prijatí prvého Kódexu kánonického práva Latinskej cirkvi v roku 1917 začali pápeži, po viacerých prosbách východného duchovenstva, vážne uvažovať aj nad kodifikáciou východného práva. Kodifikácia západného kánonického práva tak predstavovala prvotný impulz k obdobnému kroku aj v prípade cirkví východných.

skutočnosť, že jednota môže byť vyjadrená aj prostredníctvom rôznorodosti. Porovnaj BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov : Petra, 2005, s. 207.

³ Porovnaj HRDINA, A.: *Kánonické právo*. Praha : EUROLEX BOHEMIA, 2002, s. 59.

⁴ HRDINA, A.: *Kánonické právo*. Praha : EUROLEX BOHEMIA, 2002, s. 64.

⁵ Pre reguláciu vzájomného právneho styku katolíkov západného i východných obradov obsahuje Kódex kánonického práva (*Codex Iuris Canonici* – CIC z roku 1983) normy kolízneho charakteru (niekedy sa hovorí o tzv. interrituálnom práve). Sú nimi najmä kán. 111 a 112, upravujúci včlenenie kresťana do cirkvi určitého obradu a možnosti zmeny tohto obradu (obdobné normy obsahuje i CCEO v kán. 29 až 38).

⁶ Porovnaj PŘIBYL, S.: *Ekumenismus a právo*. Brno : L. Marek, 2006, s. 15.